

KONINKLIJKE
HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ
DER WETENSCHAPPEN

PRIJSVRAAG 2016

“De grenzen van verdraagzaamheid”

Bekroonde essays

PRIJSVRAAG 2016

“De grenzen van verdraagzaamheid”

Bekroonde essays

KONINKLIJKE
HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ
DER WETENSCHAPPEN

PRIJSVRAAG 2016

“De grenzen van verdraagzaamheid”

Bekroonde essays

nrc >

COLOFON

Uitgave: Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen

Redactie: Saskia van Manen

Drukkerij: StyleMathôt, Haarlem

ISBN: 978-90-78396-19-2

ISSN: 2212-5949

Oktober 2016

Exemplaren van deze uitgave kunnen zolang de voorraad strekt worden besteld bij de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen. Ze zijn ook in PDF formaat te downloaden van de website van de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen.

Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen
Spaarne 17
2011 CD Haarlem
secretaris@khw.nl
www.khw.nl

INHOUD

Voorwoord	7
Marjoka van van Doorn	13
Vier denkfouten die echte tolerantie in de weg staan	
Roel Rutten	21
Van tweeën één	
Claire Nelissen	29
De Poëzie van de Opstand	

VOORWOORD

Van 1753 tot 1917 schreef de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen met grote regelmaat een Prijsvraag uit over uiteenlopende onderwerpen die vaak een spiegel van de tijdsgeest waren. Prijsvragen waren destijds de voornaamste bezigheid waarmee geleerde genootschappen hun doel, bevordering van de wetenschap, nastreefden.

In totaal zijn meer dan 1200 prijsvragen uitgeschreven in bovengenoemde periode. J.G. de Bruijn, oud-bibliothecaris-archivaris van de Maatschappij, heeft deze prijsvragen geïnventariseerd in een prachtig naslagwerk dat te verkrijgen is via het secretariaat van de Hollandsche Maatschappij.

Deze oude traditie is in 2010 in samenwerking met de NRC met succes in ere hersteld. In 2016 was het onderwerp van de prijsvraag:

“De grenzen van verdraagzaamheid”.

De Engelse psychiater/schrijver Theodore Dalrymple zei: “No tolerance without disapproval”. Tolerantie is iets heel anders dan onverschilligheid, en bepaald geen passieve deugd. Als afkeuring ook een wezenlijke component is van verdraagzaamheid, hoe komt dan het juiste evenwicht tot stand tussen ‘afkeuren’ en ‘toelaten’?

Dit onderwerp werd, na een oproep hiertoe in de NRC, opgesteld door de schrijver Drs. P.M. (Nelleke) Noordervliet. Zij ontvangt hiervoor een zilveren medaille.

De jurering was in handen van de Hollandsche Maatschappij. Monique Snoeijen, Chef Opinie NRC Handelsblad, trad op als

adviseur van de jury, bestaande uit Prof. dr. P.A.H. (Peter) van Lieshout, hoogleraar theorie van de zorg aan de Universiteit Utrecht, Prof. dr. I. (Ineke) Sluiter, hoogleraar Griekse taal- en letterkunde aan de Universiteit Leiden en Drs. C. (Christiaan) Weijts, schrijver en columnist.

De vraagstelling leverde een groot aantal inzendingen op. Nelleke Noordervliet had duidelijk de tijdsgeest goed aanvoeld want een groot aantal heel verschillende essays werden ingezonden. De actualiteit van het thema werd door diverse auteurs aangehaald. Het was dan ook geen gemakkelijke taak waar de jury zich voor gesteld zag.

Uit de 143 essays koos de jury, als winnaar van de gouden medaille Marjoka van Doorn. Zij is, zou je kunnen zeggen, deskundige op het thema, in 2008 promoveerde ze op een proefschrift over tolerantie. Maar in de traditie van de KHMW wist zij in haar essay de brug te slaan tussen wetenschap en maatschappij en juist die toegevoegde waarde van haar bijdrage heeft bij de jury de doorslag gegeven. Bij de tweede prijswinnaar, Roel Rutten, was ook sprake van een wetenschappelijke invalshoek, maar de winnaar van de derde prijs, Claire Nelissen, benaderde het onderwerp weer van een heel andere invalshoek. Daarmee laten de drie winnaars samen ook iets van de diversiteit zien van de inzendingen waar de jury uit moest kiezen.

De drie bekroonde essays zijn gebundeld in dit boekje. Het winnende essay wordt tevens op 15 oktober in een bewerkte versie gepubliceerd in de NRC.

De eerste prijswinnaar ontvangt de originele Prijsvraagmedaille uit 1753, met aan een zijde de Waarheid met palmtak en laurierkrans en Haarlem op de achtergrond, en aan de andere zijde Godsdienst

en een gehelmde Nederlandse maagd bij het altaar. Beide zijden van de medaille zijn afgebeeld op de omslag van dit boekje.

Prof. dr. L.J. (Louise) Gunning-Schepers
voorzitter
Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen

oktober 2016

MARJOKA VAN DOORN

Marjoka van Doorn (1974) is sociaal psycholoog. Ze werkt als organisatieadviseur en onderzoeker, gericht op de verbinding tussen onderzoek en interventie, theorie en praktijk, beleid en uitvoering. Ze promoveerde op 8 maart van dit jaar op het proefschrift 'Toestaan met tegenzin. Het beoefenen en bevorderen van tolerantie'.

VIER DENKFOUTEN DIE ECHTE TOLERANTIE IN DE WEG STAAN

Met de recente instroom van vluchtelingen is de kwestie ‘meer of minder tolerantie’ in navelstarend Nederland weer actueel geworden. Moeten we ons nationaal vlaggenschip van tolerantie laten uitvaren of reven we de zeilen om grenzen te stellen aan onze gastvrijheid? Terwijl we ons blind staren op deze vraag haalt de praktijk ons in. De grens aan tolerantie wordt bereikt als immigranten homo’s intimideren in het AZC. Dat is ontoelaatbaar, daar is links en rechts het prompt over eens. De echte vraag is dus niet, hebben we meer of minder tolerantie nodig? Homo’s discrimineren en intimideren mag niet in Nederland, dat staat in artikel 1 van onze grondwet. Wat dat betreft is de grens heel duidelijk. De echte vraag is: hoe gaan we om met opvattingen van minderheden die in het oog van de ‘tolerante’ meerderheid intolerant zijn? Het paradoxale is dat het niet accepteren van andermans opvattingen, uit naam van tolerantie, ten koste gaat van tolerantie. Vier denkfouten over tolerantie waar iedereen die de Hollandse tolerantie wil verdedigen zich bewust van zou moeten zijn.

Denkfout 1: Intolerant, dat is de ander!

Toen ik een proefschrift schreef over tolerantie was het een terugkerend onderwerp van gesprek. Op feestjes, in het café, maar ook in de wandelgangen van de universiteit, wist altijd wel iemand mij te vertellen over intolerante *anderen*. Moslims die vrouwen onderdrukken, PVV-ers die tegen de komst van vluchtelingen zijn of weigerambtenaren die geen homohuwelijken sluiten. Daar zou je onderzoek naar moeten doen, voegden ze er fijntjes aan toe. Terwijl ik onderzoek deed naar intolerantie jegens moslims in Nederland, werd ik er vooral op gewezen dat moslims zelf ook niet al te tolerant

zijn. Opvallend aan deze gesprekken was dat het altijd de *ander* is die wordt voorgesteld als intolerant. Strecking van de boodschap is dat de spreker zelf heel tolerant is. Hoe begrijpelijk dit schoonvegen van het eigen straatje ook is, het is een denkfout. Iemand die vindt dat omwonenden die protesteren tegen de komst van een AZC intolerant zijn, is kennelijk positief over immigratie, maar tegelijkertijd intolerant ten opzichte van hen die er anders over denken. In mijn onderzoek kwam ik veel intolerantie tegen jegens moslims, maar minstens zoveel jegens PVV'ers. Dat is de makke van tolerantie: we accepteren graag waar we in geloven en wat we goed en mooi vinden, maar wijzen levenswijzen, visies en voorkeuren die niet de onze zijn, af. Dus geldt voor ons allemaal: we zijn tolerant en we zijn intolerant, afhankelijk van wat of wie we beoordelen. Tolerantie is niet het accepteren van vluchtelingen, tolerantie is accepteren dat anderen protesteren tegen de komst van vluchtelingen. Tolerantie houdt in het verdragen van opvattingen, levenswijzen, voorkeuren en visies waar je het mee oneens bent. Toestaan met *tegenzin* dus. Het is hoog tijd om de intolerantie in onszelf te erkennen. Alleen dan kunnen we beginnen te begrijpen hoe moeilijk het is om intolerantie van *anderen* te veranderen.

Denkfout 2: Tolerantie, dat is toch zeker mijn eigen zaak?

Tolerantie kun je zien als een collectief goed. Net als het milieu, voedselveiligheid, gezondheidszorg; we worden er allemaal beter van, we genieten er allemaal van mee, en we betalen er ook allemaal aan mee. Een voorbeeld. Als ik mijn afval scheid, en ik loop naar de glasbak met een tas vol glas, kost dat moeite. Ik ben er tijd aan kwijt om het weg te brengen, ik heb thuis een vieze tas in de keuken staan, het neemt ruimte in en ik word er chagrijnig van. Toch doe ik het, want het gezamenlijke belang op lange termijn, een schoon milieu, is groter dan mijn eigen 'kosten' op korte termijn. Hetzelfde geldt voor tolerantie. Het kost moeite om opvattingen en groepen

in de samenleving waar ik het niet mee eens ben, te accepteren. Dus waarom zou ik dat doen? Ook hier geldt dat een investering in tolerantie, dus het accepteren van opvattingen die de mijne niet zijn, het gezamenlijk belang op lange termijn dient. Ik leef in een samenleving waar diversiteit aan opvattingen, de vrijheid om te mogen denken en geloven wat je wilt, wordt verkozen boven opgelegde eenvormigheid. Als ik die vrijheid waardeer, zal ik die vrijheid ook moeten gunnen aan anderen, ook aan diegenen met wie ik hartgrondig en gepassioneerd van mening verschil.

Denkfout 3: Als we intolerantie niet uitroeien, komen onze tolerante waarden in gevaar.

In welke mate moeten we ruimte geven aan intolerante opvattingen? Waar ligt het kantelpunt waarbij tolerantie voor intolerantie ten koste gaat van onze vrije, open en democratische samenleving? Deze zorg is prominent aanwezig in het publieke en politieke debat. Die laait op als er vrouwen worden aangerand in Keulen, als imams haat prediken, als homo's in elkaar worden geslagen. Terechte zorg. Toch is het grote gevaar niet de intolerantie van sommige minderheden. Een grotere bedreiging voor een vrije en democratische samenleving is het de kop indrukken van opvattingen die door een meerderheid als ongewenst worden gezien. Een democratische samenleving houdt niet alleen in dat de meerderheid beslist, maar ook dat de rechten van minderheden beschermd worden. Juist het recht van minderheden om er anders over te mogen denken. Dus mogen christenen op de Veluwe net als conservatieve moslims homoseksualiteit afkeuren. Zo lang de grens bewaakt wordt tussen denken en doen (homoseksualiteit afkeuren is niet hetzelfde als homo's discrimineren) is het denken in Nederland vrij. Dat kun je onaangenaam vinden, maar niet verbieden. En zeker niet in naam van de tolerantie.

Denkfout 4: We moeten onze normen en waarden voorschrijven.

In Scandinavië, maar ook in Nederland, gingen na de aanrandingen in Keulen stemmen op asielzoekers te verplichten een cursus te volgen waarin de ‘westerse’ (seksuele) normen en waarden worden overgedragen. Asielzoekers vinden deze cursus vernederend; ze bestrijden de westerse normen en waarden helemaal niet, of ze eisen het recht op anders te denken over bijvoorbeeld de positie van de vrouw in een huwelijk. Het recht te mogen denken wat je wil en te leven zoals je wil werd hen in veel landen van herkomst juist ontnomen. Het is de vraag hoe moreel acceptabel het is nieuwkomers voor te schrijven hoe ze dienen te leven en wat ze moeten geloven. Bovendien werkt dwang, als het al moreel acceptabel is, averechts. Dat blijkt volop uit onderzoek en praktijkvoorbeelden. Hier dient zich de volgende paradox van tolerantie aan: het bevorderen van tolerantie lukt alleen als het aannemen van ‘nieuwe’ opvattingen, groepsnormen en waarden in vrijheid gebeurt. Misschien is het goed eens terug te denken aan onze eigen veranderende normen en waarden. In Nederland dachten we in de jaren '50 heel anders over de positie van de vrouw, over abortus en zelfs over het dragen van een hoofddoek. Voor mijn oma was het doodnormaal een hoofddoek om te doen als ze het huis uit ging, tegenwoordig is de hoofddoek een symbool van vrouwenonderdrukking in de ogen van veel tolerante Nederlanders. Deel uitmaken van een samenleving en onderlinge acceptatie van verschillen vormen het klimaat waarin verandering van opvattingen plaats kan vinden en plaats zal vinden. Met voorschrijven heeft dit weinig te maken. Voorleven van tolerantie, dus respect opbrengen voor de opvattingen van anderen die er fundamenteel anders over denken, werkt beter dan voorschrijven.

In een vrije, open en democratische samenleving zal er altijd spanning bestaan tussen groepen die het met elkaar oneens zijn en

elkaars opvattingen te vuur en te zwaard bestrijden. Dat is mooi; het is het wezenlijke kenmerk van een tolerant land dat deze spanning leidt tot publiek en politiek debat. Ook intolerante opvattingen hebben een plaats in dit debat, verwelkom ze, ze geven je de kans te laten zien dat je echt tolerant bent.

ROEL RUTTEN

Dr. Roel Rutten (1971) is universitair docent organisatiewetenschappen aan de Universiteit van Tilburg en gespecialiseerd in innovatie en regionale ontwikkeling. Hij was enkele jaren visiting fellow aan de Newcastle University Business School en heeft als consultant regionaal innovatiebeleid gewerkt voor European Regional Affairs Consultants. Rutten is vice-voorzitter van de CDA-afdeling Tilburg en getrouwd met de uit Indonesië afkomstige Dr. Dessy Irawati.

VAN TWEEËN ÉÉN

De Engelse psychiater Thomas Dalrymple stelt dat er geen tolerantie bestaat zonder afkeuring en NRC-Handelsblad schrijft een essaywedstrijd uit over de grenzen van verdraagzaamheid. Hebben we het hier over het zelfde? Het lijkt er op maar het is niet zo. Dalrymple komt tot zijn conclusies na jarenlange ervaring met de zelfkant van de maatschappij in het Britse gevangeniswezen; de vraag van NRC-Handelsblad naar de grenzen van verdraagzaamheid lijkt vooral ingegeven vanuit het groeiende ongemak met de multiculturele samenleving in het algemeen en de Islam in het bijzonder.

Eerst de stelling van Dalrymple. Uiteraard is er geen tolerantie zonder afkeuring. Een samenleving kan alleen functioneren als mensen beseffen waar de grenzen van toelaatbaar gedrag liggen. Het hele idee van straffen en resocialiseren – de wereld van Dalrymple – is daar op gebaseerd. In Nederland zijn die grenzen traditioneel vrij ruim gesteld maar uiteindelijk is het van tweeën één. Binnen de regels van de wet ben je vrij om te doen wat je wilt, daarbuiten kom je politie en justitie tegen. Concreet: beledigen mag maar discrimineren is verboden. Een hoofddoek mag maar gezichtsbedekkende kleding mag ook – want dat verbod is er nooit gekomen. En daarmee passeren we de grens tussen de wereld van Dalrymple, de criminaliteit, en de vraag achter de vraag naar de grenzen van verdraagzaamheid, de multiculturele samenleving.

Gelden de grenzen van verdraagzaamheid ook voor de multiculturele samenleving? Sinds de Fortuynrevolte is die gedachte alleen maar sterker geworden. De waarden en normen van onze joods-christelijke samenleving moeten leidend zijn voor iedereen in Nederland. Het is van tweeën één: of je omarmt onze waarden en normen en je hoort er bij, of je doet dat niet en dan hebben we

liever dat je gaat. “Donder toch op” is de inmiddels gevleugelde uitdrukking. Want afwijzen van homoseksualiteit, lastig vallen van vrouwen om een kort rokje met laarzen, om maar te zwijgen van eerwraak, dat hoort in Nederland niet thuis. Uiteraard niet, maar waarom moet dat gespeeld worden over de band van de joods-christelijke cultuur? Een cultuur die in feite helemaal niet bestaat. Eeuwenlang hebben christenen alle mogelijke moeite gedaan om joden het leven zuur te maken. Het in één adem noemen van joods en christelijk was zelfs ver na 1945 een manier om jezelf intellectueel te diskwalificeren. Bovendien, de – zeer terecht – gevierde normen en waarden van vrijheid, democratie, openheid, tolerantie, gelijkheid tussen mannen en vrouwen, homoseksuelen en heteroseksuelen, etc. hebben we juist níet te danken aan de joods-christelijke cultuur maar aan de Renaissance, de Verlichting, de moderne wetenschap en de vrouwenemancipatie. Allemaal zaken waar de joods-christelijke cultuur zich met hand en tand tegen heeft verzet. Vanaf de jaren zestig hebben we die cultuur daarom in hoog tempo afgedankt. Nog tot in de jaren tachtig kon je als homoseksueel in joods-christelijk Nederland beter in de kast blijven als je een maatschappelijke carrière wilde. De zegeningen van onze joods-christelijke cultuur? Op z'n best een late bekering nu de scherpe kantjes er vanaf zijn.

Toch is de hang naar onze “traditionele” normen en waarden niet moeilijk te verklaren. De samenleving is in hoog tempo gemondialiseerd en gemulticulturaliseerd. Vertrouwde referentiepunten verdwijnen en dat leidt bij velen tot ongemak, vervreemding en bezorgdheid. Terwijl anderzijds een groep van vooral hoger opgeleiden zich buitengewoon senang voelt in de multiculturele wereld. Zij hebben de intellectuele bagage om ook de beperkingen te zien van traditionele normen en waarden in een veranderende wereld. Vanuit dat perspectief is het gedweep met de joods-christelijke normen en waarden vooral een soort therapeutisch

navelstaren. Het voorziet in een behoefte aan vaste ankers, zonder dat daar concrete verplichtingen uit voortvloeien omdat niet duidelijk is waar die ankers dan wel voor staan. Traditionele waarden worden immers heel anders beleefd in grootstedelijke en landelijke gebieden, door hoog- en laagopgeleiden, door religieuzen en seculieren. Het benadrukken van de eigen normen en waarden ontaardt bovendien veel te gemakkelijk in een afzetten tegen alles wat vreemd is en van buiten komt. Het benadrukken van de grenzen van verdraagzaamheid lijkt daarmee vooral een oproep aan allochtonen in het algemeen en moslims in het bijzonder om zich aan te passen aan wat autochtonen normaal vinden. Het is vergelijkbaar met hoe de Kerk nog altijd denkt over homoseksualiteit; je mag het wel zijn maar niet doen. Het aangeven van de grenzen van verdraagzaamheid is daarom niet ongevaarlijk. Het benadrukken van joods-christelijke normen en waarden is een effectieve manier om tegen allochtonen te zeggen “jullie horen er niet bij”, zonder onmiddellijk de verdenking van racisme op je te laden. Bovendien blijken de grenzen van verdraagzaamheid aan de autochtone kant aanmerkelijk rekkelijker dan aan de allochtone kant; blijkens de uitzwaaipagina op Facebook voor Sylvana Simons, het gescheld, of erger, tegen moslima's met een hoofddoek, etnisch profileren door de politie, of het luidruchtig verstoren van informatieavonden over asielzoekers. Om onze normen en waarden te beschermen, is het blijkbaar nodig ze met voeten te treden.

De vraag naar de grenzen van verdraagzaamheid is een verkeerde vraag. Achter die vraag schuilt een fundamentele onwil om te aanvaarden dat normen en waarden tussen mensen nu eenmaal verschillen, dat de meeste mensen andere mensen zijn. Een vraag bovendien die geen zinnig antwoord heeft. Elke discussie daarover verzandt in een moeras van tegengestelde opvattingen, onder autochtone Nederlanders, over de wenselijkheid van in het openbaar zoenende homoseksuelen, de kleur van Zwarte Piet, of

de actieve bevordering van evenredige vertegenwoordiging van vrouwen in topfuncties.

Moeten we dan maar accepteren dat er mensen in Nederland rondlopen die vrijheid, democratie, gelijkheid van mannen en vrouwen en seksuele geaardheid afwijzen? Natuurlijk niet. Maar daar hebben we het strafrecht voor. Discriminatie is wettelijk verboden. Maar wat dan met allochtone jongeren die onze waarden en normen minachten en veel problemen veroorzaken? Dat probleem los je niet op met theologische fjnslijperij over islam zus en joods-christelijk zo. Daar heb je ouders voor, conciërges en onderwijzers op school, straatcoaches en uiteindelijk de politie, Bureau HALT en de rechter.

De grenzen van verdraagzaamheid gaat over wat wél en wat níet kan of mag. Voor zover die grenzen cultureel bepaald zijn, veranderen ze voortdurend. Wat vijftig jaar geleden taboe was, is nu gemeengoed. Normen en waarden ontwikkelen zich van onderop in een samenleving en als we willen dat iedereen in de samenleving die normen en waarden respecteert, moet ook iedereen het gevoel hebben dat die normen en waarden van hem of haar zijn. Anders gezegd, allochtonen kunnen pas echt integreren als autochtonen hen als Nederlanders accepteren. De consequentie is dat het multiculturele Nederland van de 21ste eeuw andere normen en waarden zal hebben dan het geromantiseerde monoculturele Nederland uit het recente verleden. Het is wat dat betreft letterlijk van tweeën één; integratie en gedeelde normen en waarden volgen uit een samengaan van autochtoon en allochtoon. Niet in een multicultureel utopia maar als in eenheid in verscheidenheid. En wat betreft de verworvenheden van de open, vrije samenleving; die liggen vast in de wet en daar heeft Dalrymple gelijk wanneer hij stelt dat er geen tolerantie bestaat zonder afwijzing. Tot aan de grenzen van de wet heeft iedereen het recht om te leven naar eigen

keuzes en de plicht om de keuzes van anderen te accepteren. Voorbij die grenzen past corrigerend optreden.

Dit is nadrukkelijk geen pleidooi voor een juridisering van de samenleving maar voor het serieus nemen van de regels die aan de vrije en open samenleving ten grondslag liggen, en voor het met kracht hanteren van de instrumenten die we hebben om die regels te handhaven. Het is van tweeën één; of regels worden serieus genomen en gehandhaafd, of ze verwateren en de open, vrije samenleving verdwijnt langzaam achter de horizon. Het evenwicht tussen afkeuren en toelaten ligt niet in de zoveelste discussie over wie we zijn. Zo'n discussie benadrukt vooral de verschillen in de samenleving en leidt op zijn best tot therapeutisch navelstaren maar te vaak tot het afwijzen van alles wat vreemd is en niet begrepen wordt. Zo'n discussie komt bovendien al heel snel in de verleiding om de zaken groot en principieel voor te stellen. Het fundamentele recht van meningsuiting tegenover het onvervreembare principe van godsdienstvrijheid. Kwesties worden in toenemende mate in zwart-wit termen gezien en een vergelijk als het wijken voor de principes van een ander. In die patstelling zijn we inmiddels aardig verzand. Bij het zoeken naar evenwicht tussen toelaten en afkeuren is het daarom verstandig om zaken juist heel klein te maken. Een samenleving functioneert uiteindelijk niet zo heel veel anders dan een relatie. Als je weet dat je partner ergens een hekel aan heeft, is het verstandig om dat niet te doen. En een verstandige partner laat je dan de ruimte om verder je eigen dingen te doen. Je kunt het ook polderen noemen en totdat we onder invloed van Fortuyn een principieel debat gingen voeren over de grenzen van verdraagzaamheid waren we daar in Nederland best goed in.

CLAIRE NELISSEN

Drs. Claire H.M.A. Nelissen MSc (Bus. Admin.), MSc. (Integr. Psychother.) (1956) is kunsthistorica, therapeut, onderzoeker, beeldhouwer en schrijver. Dit bezigheidslandschap lijkt wat divers, maar kent één centrale horizon: de mens als denkend, voelend, zoekend wezen. Beginnend in het ruimere systeendenken in de consultancy is haar arbeidspad via counseling (de persoon in zijn of haar werkende rol) steeds meer richting het individu gegaan en de vraag van de mens versus het mens-zijn. Als onderzoeker houdt zij zich momenteel bezig met een onderzoek naar tuchtzaken rond behandelingen in de GGZ. Haar huidige project als kunsthistorica is het schrijven van teksten voor een nog te verschijnen publicatie over het werk van de beeldhouwer Menno Veenendaal. In 1992 won zij de Gorcumse Literatuurprijs met het verhaal "Vijf zinnen".

DE POËZIE VAN DE OPSTAND

De meer dan schokkende haatcampagne tegen Sylvana Simons en Anouk heeft alles achterhaald wat ik schreef over grenzen aan de verdraagzaamheid. Ik liep toch echt een beetje met mijn hoofd in de wolken toen ik het had over definities, over de waarde van zelfcensuur en meer van dat soort fraais. Want zodra een snotjongen denkt dat alle racistische uitwerpselen van zijn haatcampagne tegen Sylvana Simons deel uitmaken van het ‘dat moet ik mogen zeggen’, is al het cerebrale gepraat over nuances als preken over hygiëne terwijl de modderstroom om mijn enkels grommend aan hoogte wint.

Ik ben inmiddels wat geland in die wereld van de modderstroommens en zie hoe mentale huisraad van mensen als ‘heilige huisjes’ aan spaanders geslagen wordt; ik hoor hoe een enkeling zich vastklampt aan waardigheid, terwijl de overgrote meerderheid joelend meezwemt in de zwellende stroom.

Als afkeuring een wezenlijke component zou zijn van verdraagzaamheid, zoals Dalrymple zegt, zou Nederland zoals het er nu voorstaat juist uitermate tolerant zijn. Nederland verzuipt in de afkeuring. Het is een nationale sport om de hele wereld, de buurman inclusief, de maat te nemen.

Moeten we daar nu nog een soort afkeuring aan toevoegen? Wat maakt die afkeuring dan van een hogere orde dan die van de modderstroommens? Staat die meer in het licht van de waarheid?

In plaats van afkeuren, en zo meedoen aan het meningen-geweld, lijkt het me zinniger de opstandige, de “nee!”-zegger, eens nader te bekijken. De “nee!”-zegger die zich, om met Camus te spreken, alleen staande houdt in het uitdagen als zodanig. Hij of zij etaleert

altijd het losgeslagen-zijn en dwingt vanuit de marge de anderen hem of haar vorm te geven. Gewoon, omdat uw afschuw aandacht is en aandacht mijn bestaan bevestigt. Dit, terwijl hij of zij zelf úw waarden ontkent: alles wat u lief is zal ik uitspugen.

Daarom zou afkeuring alleen maar de spiegel zijn waar men de tong naar kan uitsteken; het zou niet meer zijn dan toevoegen aan de berg meningenafval waarmee de reaguurder zich voedt.

Waar komt die aantrekkingskracht toch vandaan, waartoe ook Dalrymple zich bekent met zijn *no tolerance without disapproval*, zij het in zijn geval in een keurige versie? Verzet, onverdraagzaamheid is van een jaloers makende poëzie, zo simpel kan het zijn.

Het “nee!” en het “genoeg!” zingt niet alleen van onrecht, maar ook van verontwaardiging en heeft daarmee onmiskenbaar aantrekkingskracht. “Genoeg!” suggereert onmiddellijkheid, vitaliteit. Alles moet omver. Niet omdat iets, wat dan ook, weg moet; het gaat niet om de inhoud, maar om het ritueel, om de kracht van de poëzie. En poëzie heeft een vaak mysterieuze kracht, niet op de laatste plaats voor de dichter zelf. De veronderstelde inhoud is, om met T.S. Elliot te spreken, alleen maar het stuk vlees dat de inbreker meebrengt om de waakhond (hier de rede) stil te houden; het irrationele, het “genoeg!” kan ondertussen zijn werk doen diep in de krochten van de menselijke geest.

“Genoeg!” is een strijdlied dat de vuist heft tegen de ratio, tegen de ingewikkeldheid van de dingen, tegen verstandig-zijn en dus ook tegen het ideaal van de verdraagzaamheid, het hoofd koel te houden, rationeel te blijven. De zang van het “genoeg!” suggereert een grens die bereikt zou zijn. In werkelijkheid hoeft er voor deze retoriek helemaal geen grens overschreden te zijn. Het is cynischer: het is de irrationaliteit als politieke methode.

De magnetische kracht van die opstand lijkt me precies dat verzet tegen de ratio te zijn. Het is de poëzie van de verontwaardiging en het klinkt als heimwee naar een andere orde. Maar die melancholie is een ritueel, een absurdistische reidans. Het gaat Wilders, Baudet, Roos, Bosma en consorten om niet meer dan de esthetica van de zang, om het ritueel. De reaguurder is avatar in zijn of haar eigen videogame. GeenStijl, net als IS, vormt een platform, omdat het een praktische theorie is van de irrationele opstand. Een theorie met marktwaarde.

Zo bezien is een *battle of disapproval* aangaan in feite een strijd die alleen maar kan worden verloren. Tegenover de poëzie van het “nee!” heeft het verdraagzaamheidskamp alleen Droogstoppelteksten in de aanbieding. In termen van *sexappeal*, wil ik maar zeggen, is de strijd ongelijk. Wat het rationele kamp in zijn focus op weldenkendheid ook naar mijn idee wel eens vergeet, is hoe iets voelt, hoe de schreeuw van onder uit de put een rol heeft in het leven die zich niet laat beantwoorden met een “in vergelijking met het buitenland doen wij het zo slecht niet”.

In de strijd tussen ratio en poëzie eigenen de aanhangers van GeenStijl c.s. zichzelf de slachtofferretoriek toe; moeten wij dan de tribunaalretoriek daar tegenover stellen? Het zou alleen maar toevoegen aan ons eigen ressentiment; het ressentiment als bank van woede zou Sloterdijk het noemen. Een bank waar tegoeden staan die opgenomen kunnen worden naar believen. En een bank heeft marketing nodig om de handel in angst en ressentiment te kunnen voortzetten.

Hoe begrijpelijk ook, de titel ‘grenzen aan de verdraagzaamheid’ lijdt aan de bekende bedrijfsblindheid waar nu precies het Dionysische kamp leuk van krijgt, lijkt me. Ook ik bespeur een vaag soort ingebakken arrogantie die ruikt naar vijftig jaar geleden, toen

alles gekruid werd met postmodernisme en Foucaultiaanse macht-onmacht-analyse, om de vermeende spruitjeslucht van burgerlijke fatsoensrakkerij te verdrijven. Het was de generatie van alles moet anders, de generatie van Sartre's gedoemd zijn tot vrijheid. Het was de generatie die zich heerlijk wentelde in paradoxen bij een goed glas wijn en er veel voor over had de schaamte voorbij te zijn.

In de titel van dit essay schemert verdraagzaamheid als deugd door. Wat het huidige geschreeuw op internet ons leert, is dat er kennelijk een wereld kan bestaan waarin tolerantie helemaal geen issue is, laat staan dat af- of goedkeuren er zelfs ook maar toe doet. Tolerantie is geen deugd, evenmin als haar schaduw, intolerantie, een ondeugd is. Beide lijken zelfs op dit moment geen discussiepunt te zijn. Deugd lijkt überhaupt op dit moment geen punt van interesse te zijn. Maakt dat Het Goede Doen, streven naar dialoog in het huidige discours onmogelijk? Het ideaal van de constructieve dialoog is vervangen door wat eruit ziet als een deugdloze maatschappij. Dat laatste is geen oordeel maar een beschrijving: het fenomeen deugd lijkt de wijk genomen te hebben naar gelovige resorts en schijngelovige kalifaten.

In een 'De deugd is dood'-maatschappij heeft afkeuren iets pathetisch. Tegenover de lof der lomphheid van dit moment heeft snuivende afkeuring de afschrikwekkendheid van een tandeloze die de weke kaken in een wortel probeert te zetten. Want wie heeft er überhaupt iets af te keuren of toe te laten als dialoog, ontmoeting, helemaal niet de bedoeling is? Als 'het spreken' een ritueel is, niet meer dan wapengekletter, waar het gaat om de dans om de totempaal, om de oorlogskleuren?

Als zodanig is verdraagzaamheid als deugd een relikwie. Een waardevol relikwie, daar niet van, maar nu zij is losgezongen van haar christelijke wortels van ootmoed en nederigheid, klinkt

verdraagzaamheid als een deugd met nauwelijks verholen top-dog-kwalificaties. Want wie ‘verdraagt’ bepaalt en wie ‘tolereert’ misschien nog wel meer: ‘tolereren’, ook als dat het tolereren van een mild ongemak is, is de vrede-van-bovenaf die Sloterdijk “het valse gezicht van de oorlog” noemt. Tolereren doe je het onwelriekende, de rafels van onze maatschappij. Wat geurt en aantrekt omarm je, wat knelt en lekt dat verdraag je.

Gevaarlijker dan die allergie-oproepende bedrijfsblindheid is het feit dat een term als ‘verdraagzaamheid’ wij/zij-denken impliceert. Het woord klinkt als een deugd, maar het is verraderlijk. Het is een deugd van bovenaf: de *underdog* heeft immers niks te ‘verdragen’? Die heeft hooguit te ‘dragen’: hij of zij staat, als de drek gestegen is tot boven de enkels, fier overeind, hooguit waardigheid en ressentiment zoekend als laatste toevluchtsoord in de diepste vernedering. Een portiek delen met de niet-handen-schuddende moslim, alleen maar onbegrijpelijke talen in je oude buurtje horen: het kan aanvoelen als diepe krenking.

Hoe aanvechtbaar ook, de vraag voor dit essay is echter wel wezenlijk. Je kunt hem ook lezen als: ik weiger de waarde van dialoog te negeren. Hoe richt je de dialoog in in het licht van rabiate scheldpoëzie? Hoever laat je de ander komen met zijn of haar spreken, als dat ‘spreken’ op zich psychisch geweld is? Bevuilt het onze natuurlijke biotoop, de samenhang in een gemeenschap van mensen omdat dergelijk ‘spreken’ onmachtig maakt en zo een sociale cohesie bedreigt die we zo nodig hebben als tegenwind tegen tirannie en geweld? Het schreeuwen is een tirannie van het volume zou je kunnen zeggen, en het schelden een tirannie van de uitsluiting. Beide maken vele niet-schreeuwers onmachtig.

In de dans rond verbaal geweld vinden we twee generaties tegenover elkaar, lijkt het. Voor de generaties die zijn opgegroeid met de

erfenis van de oorlog, met het “oeioei!”, het “kijk uit!” bij te veel meelopers in massale geweldspiralen, is schreeuwend lós gaan hetzelfde als het aan flarden trekken van de sociale cohesie. Voor de generatie die is opgegroeid met een virtuele realiteit waar communiceren het hebben van een goed verhaal is, een uitwisseling van façades, is schreeuwend lós gaan een ritueel, iets waar je om moet lachen en dan pas op moet reageren. Hoe guur, hoe kwetsend ook.

Wat ik maar wil zeggen is het volgende. De vraag naar afkeuren in dit verband scheert langs de essentie heen en laat de eigenlijke pijn in de kwestie ongemoeid. En die pijn is de pijn van de onmacht. ‘Afkeuren’ en ‘toelaten’ impliceren immers het bestaan van erkend establishment, van macht of van tenminste sociale codes die opgelegd worden om een rem te zetten op antisociaal gedrag.

Maar dat is helaas de crux: de oorlogserfgenamen hebben het niet meer voor het zeggen in de sociale codes. Hun streven naar sociale cohesie, naar tolerantie wordt meegesleurd in de modderstroom. Internetridders vinden afkeuring van welke Dalrymple dan ook een slap verhaal, het willen behouden van ‘heilige huisjes’. Niet omdat men gelooft dat de ander macht wil behouden (zoals de oorlogserfgenamen zouden denken). Nee, “heilige huisjes!” is gewoon een fluitsignaal het kermisgeweer te schouderen; het establishment is een bewegend doel, als in een videogame. In de ogen van de oorlogserfgenamen wordt zo elke publieke ruimte, de kostbare dialoog aan flarden geschoten, in de ogen van de politieke gamers wordt zo juist de dialoog gezuiverd van een slap verhaal.

Wat we onder ogen moeten zien is dat het postmodernisme met zijn ontkenning van objectieve substantie, met zijn ‘alles is een kwestie van gezichtspunt’, de grote sloper is gebleken van het debat zelf. Daarbij heeft het centraal stellen van emancipatie en ‘ontmaskeren’

een probleem gebaard van bijna faustiaanse proporties: op zoek naar een meervoudige waarheid heeft het postmodernistisch ter discussie stellen van objectieve inhoud een debat gebaard waarin partijen die ten principale inhoudsloos willen communiceren hun plek opeisen. Een inhoudsloos debat, wie had dat gedacht?

GeenStijl en dezulken hebben er belang bij dat de oorlogserfgenamen met hun spel mee doen door verontwaardigd te zijn: dat houdt het bewegende doel lekker aan het lopen. Het is daarom dat GeenStijl wil doen geloven dat het gaat om een strijd tussen ideeën enerzijds en ondervinding anderzijds. Ik denk dat die marketingtruc herkadering behoeft. Zo min als sigarettenreclame gaat over vrijheid zo min gaat GeenStijl over ondervinden, hoe hard het zich ook bedient van de retoriek van de opstand en de verontwaardiging. Uiteindelijk gaat het om hoeveelheden muisklikken. Daartoe veegt men alle doodnormale onvrede uit het dagelijks leven naar zich toe als een croupier zijn fiches, gooit goed zout in open wonden en doet alsof er iets bijzonders aan de gang is. Kassa. Marketing van de opstand.

Eén ding is in dit alles wel van belang. Waar de roep om verdraagzaamheid een roep is om solidariteit in een absurde wereld, is volgens Camus de opstand dat evenzeer. Het is, denk ik dan, alleen zaak de werkelijke opstand los te weken van commerciële partijen als GeenStijl en IS.

EERDERE UITGAVEN:

- Prijsvraag 2010 “Is het geoorloofd in ons doen en laten met de onkunde van anderen ons voordeel te doen? Zo ja, in welke gevallen en welke mate?”
- Prijsvraag 2011 “Hoe ver mogen we gaan met het behoud van individueel menselijk leven?”
- Prijsvraag 2012 “Van wie is de stad?”
- Prijsvraag 2013 “Wat is luxe?”
- Prijsvraag 2014 “Wat is de beste uitvinding van de laatste honderd jaar en waarom?”
- Prijsvraag 2015 “Druk, drukker, drukst. Het lijkt of iedereen het steeds drukker heeft. Is deze indruk juist en zo ja, hoe komt dat?”

